

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П.ДРАГОМАНОВА**

ГАШЕНКО Ірина Олександрівна

УДК 372.859

**ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ГУМАНІТАРИЗАЦІЇ ПРИРОДНИЧО-НАУКОВОЇ ОСВІТИ
СТАРШОКЛАСНИКІВ У ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ
ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

АВТОРЕФЕРАТ

**дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук**

Київ – 2006

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Запорізькому обласному інституті післядипломної педагогічної освіти, Міністерство освіти і науки України

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор

ПАВЛЕНКО АНАТОЛІЙ ІВАНОВИЧ,

Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти,
завідувач кафедри дидактики природничо-математичних дисциплін

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор,

ПАДАЛКА ГАЛИНА МИКИТІВНА

Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова,
професор кафедри фортепіанного виконавства і художньої культури;

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник

ТРУБАЧОВА СВІТЛАНА ЕДУАРДІВНА,

інститут педагогіки АПН України, завідувач лабораторії дидактики

Провідна установа: Полтавський державний педагогічний університет імені В.Г.Короленка, кафедра загальної педагогіки, Міністерство освіти і науки України, м. Полтава

Захист відбудеться “16” лютого 2006р. о 16.30 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.01 у Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова, 01601, м.Київ-30, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, 01601, м.Київ-30, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий “12” січня 2006р.

Вчений секретар

спеціалізованої вченої ради

О.Г.Ярошенко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Зміна парадигм суспільного розвитку, соціальних пріоритетів водночас із визнанням людини найвищою соціальною цінністю ставлять перед освітою України нові важливі завдання її реформування. Освіта визнається рушійною силою розвитку громадянського суспільства, найважливішим чинником гуманізації суспільно-економічних відносин, формування нових життєвих орієнтирів особистості.

Підвищення наукового інтересу до гуманізації природничо-наукової освіти у школі зумовлюється цілою низкою об'єктивних причин. *По-перше*, серед основних принципів освіти України законом “Про освіту”, Державною національною програмою “Освіта” (“Україна ХХІ століття”), Національною доктриною розвитку освіти, Державними стандартами базової і повної середньої освіти названі та дістали подальший розвиток і реалізацію принципи гуманізації і гуманізації освіти. *По-друге*, у суспільстві є визнання того факту, що природничо-наукова освіта старшокласників у загальноосвітніх навчальних закладах може бути повноцінною тільки за умов її широкої гуманізації та гуманізації. *По-третє*, сучасний етап реформування освіти в Україні характерний бажанням широкого кола науковців та практичних працівників проникнути до найглибших основ феномену гуманізації природничо-наукової освіти, розкрити і визначити можливості природничо-наукових дисциплін для гуманізації освіти та відповідні загальні педагогічні умови для реалізації визначених можливостей. *По-четверте*, у національній педагогіці накопичений значний і досить різноманітний науковий і практичний досвід реалізації засад гуманізації природничо-наукової освіти в загальноосвітніх навчальних закладах, який створює певні реальні можливості для дослідження педагогічних умов процесу гуманізації природничо-наукової освіти (ПНО) старшокласників.

Ідея гуманізації природничо-наукової освіти знайшла своє практичне втілення у навчальних планах 12-річної школи і навчальних програмах з природничо-наукових дисциплін.

Загальнопедагогічні проблеми гуманізації і гуманізації освіти розглядають Ш.О.Амонашвілі, В.П.Андрущенко, Г.О.Балл, Є.С.Барбіна, П.П.Бачинський, М.О.Бердяєв, М.М.Берулава, В.П. Бех, І.Д.Бех, В.І.Бондар, О.В.Бондаревська, М.І.Боришевський, С.О.Волков, В.І.Вернадський, С.У.Гончаренко, Б.А.Грицюк, М.Б.Євтух, В.Г.Кремінь, В.Кушнір, Ю.І.Мальований, О.І.Ляшенко, М.І.Михальченко, З.Г.Нігматов, В.Оконь, І.П.Підласий, Р.М.Рогова, І.С.Сергеев, А.В.Сущенко, О.Я.Савченко, І.М.Трубавіна, В.Д.Шадріков, Г.П.Шевченко та ін.

Теоретичні засади співвідношення природничо-наукової і гуманітарної освіти, гуманізації природничо-наукової освіти дістали розвиток у дослідженнях М.П. Бойка, Н.М. Буринської, С.У. Гончаренко, В.Р.Ільченко, Л.О. Клименко, І.Я. Ланіної, О.Ф. Норкіної, А.І.Павленка, Г.П.Пустовіта, І.В. Родигіної та ін.

Близькими до проблеми нашого дослідження є проблеми таких дисертаційних досліджень: І.В.Родигіної (2000 р.), де розглянуті теоретичне обґрунтування шляхів і розробка методів гуманізації та гуманітаризації природничо-наукової освіти школярів; О.Ф.Норкіної (2004р.), де розглядався історико-педагогічний аналіз гуманістично-зорієнтованих технологій навчання дисциплін природничого циклу в загальноосвітній школі; О.В.Немирович (1999р.), де розглянута проблема гуманітаризації вищої технічної освіти засобами вивчення іноземних мов; Л.О.Клименко (2003 р.), де реалізовано конкретно-методичний підхід до проблеми гуманітаризації змісту навчання фізики при вивченні оптичних явищ у школі.

З'являються окремі роботи, присвячені змісту, формам і засобам, що мають відношення до гуманітаризації природничо-наукової освіти, але без комплексного розгляду педагогічних умов їх реалізації. До класифікаційного переліку ознак можливих освітніх технологій Г.К. Селевко вводить поняття “гуманітарні технології”, які, однак, ще не знайшли свого визначення, конкретизації та реалізації.

Водночас, сукупність педагогічних умов гуманітаризації природничо-наукової освіти старшокласників у загальноосвітніх навчальних закладах визначена недостатньо, що заперечує об'єктивним вимогам соціокультурної і освітньої практики.

З урахуванням цього протиріччя та недостатньої розробленості визначеної проблеми темою дисертаційного дослідження було обрано **“Педагогічні умови гуманітаризації природничо-наукової освіти старшокласників у загальноосвітніх навчальних закладах України”**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри педагогіки, психології та методик природничо-математичних дисциплін Запорізького обласного інституту удосконалення вчителів “Теоретичне та науково-методичне забезпечення реформованого змісту шкільної природничо-математичної освіти” (протокол № 1 від 5 січня 1999 року). Тема дослідження затверджена Вченою радою Запорізького обласного інституту удосконалення вчителів (протокол № 2 від 27 березня 1999 року) і погоджена рішенням Ради з координації наукових досліджень в галузі педагогіки і психології в Україні (протокол № 5 від 14 червня 1999 року).

Об'єкт дослідження – природничо-наукова освіта учнів старших класів у загальноосвітніх навчальних закладах України.

Предмет дослідження – гуманітаризація природничо-наукової освіти старшокласників та загальні педагогічні умови її реалізації у загальноосвітніх навчальних закладах України.

Мета дослідження – науково-теоретичне обґрунтування загальних педагогічних умов гуманітаризації природничо-наукової освіти у загальноосвітніх навчальних закладах.

Завдання дослідження:

1) вивчити і проаналізувати стан наукової розробки досліджуваної проблеми та виявити основні тенденції реалізації ідей гуманітаризації природничо-наукової освіти старшокласників у практиці загальноосвітніх навчальних закладів України;

2) уточнити експлікацію категоріального поняття “гуманітаризація природничо-наукової освіти”, визначити співвідношення та взаємозв’язки між науковими поняттями гуманізації та гуманітаризації природничо-наукової освіти, сутність і місце гуманітаризації природничо-наукової освіти у загальнодидактичній системі ЗНЗ;

3) уточнити принципи і методи гуманітаризації природничо-наукової освіти старшокласників у загальноосвітніх навчальних закладах;

4) науково обґрунтувати загальнопедагогічні умови гуманітаризації природничо-наукової освіти старшокласників у загальноосвітніх навчальних закладах;

5) на основі методологічного, історико-педагогічного і логіко-системного аналізу науково-педагогічних джерел і педагогічного досвіду вчителів природничих дисциплін загальноосвітніх навчальних закладів теоретично обґрунтувати принципи проектування педагогічної технології гуманітаризації природничо-наукової освіти учнів старшої школи.

Концептуальна ідея дослідження: етапи державного становлення і соціокультурна практика реформування сучасної освіти в Україні обумовлюють детермінанти тенденцій розвитку гуманітаризації шкільної природничо-наукової освіти. Це забезпечує необхідність і доцільність науково-теоретичного обґрунтування загальнопедагогічних умов гуманітаризації природничо-наукової освіти старшокласників у загальноосвітніх навчальних закладах.

Методологічною основою дослідження є філософські положення про діалогову взаємодію основних суб’єктів освіти, синергетичну методологію діалогу “людина – природа”, філософські положення теорії пізнання; філософські, психолого-педагогічні наукові концепції, ідеї і положення про гармонічний і різносторонній розвиток особистості, системний і культурологічний підходи до аналізу педагогічних явищ і процесів, обумовленість розвитку особистості її активною участю у пізнавальній діяльності і діалогічному спілкуванні.

Теоретичною основою дослідження є ідеї ноосферної теорії розвитку цивілізації В.І.Вернадського; ідеї синергетичного підходу І.Пригожина; культурологічна теорія “діалогу культур” (В.С.Біблер); теорія наукового пізнання й організації навчально-педагогічної діяльності (Дж. Брунер, П.Я.Гальперін, І.Я.Лернер, С.Л.Рубінштейн); положення, висновки, результати досліджень з проблем: діяльності і розвитку особистості (Г.О.Балл, Л.С.Виготський, В.В.Давидов, О.М.Леонтєв, С.Л.Рубінштейн); педагогічної антропології (Г.С. Сковорода, І. П.Аносов, К.Д. Ушинський та ін.); досліджень з розвитку особистості й гуманістичного навчання і виховання (Ш.О.Амонашвілі, В.П.Андрущенко, С.У.Гончаренко, В.В.Давидов, І.А.Зязюн, В.Г.Кремень, Г.С.Костюк, Ю.І.Мальований, О.Г.Мороз, В.О.Сухомлинський, О.В.Сухомлинська, А.В.Сущенко,

А.В.Хуторський та ін.); гуманістичної педагогіки і психології (А.Маслоу, К.Роджерс, Г.О.Балл та ін.); теорії проблемного навчання (О.М.Матюшкін, М.І.Махмутов, В.Оконь); положення про діалектичний взаємозв'язок і взаємообумовленість соціокультурних явищ та необхідність їх вивчення в конкретно-історичних умовах; положення едукології про інтеграцію навчальної і виховної складових освітнього процесу.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети, розв'язання завдань та перевірки запропонованої концепції були застосовані такі методи дослідження у їх взаємозв'язку: теоретичні, системно-структурні, історико-педагогічні – з метою систематизації і узагальнення теоретичних ідей, визначення тенденцій і загально-педагогічних умов розвитку гуманітаризації природничо-наукової освіти старшокласників у ЗНЗ, конкретизації категоріальних понять дослідження; ретроспективний та порівняльно-статистичний аналіз фактів і явищ, їх синтез для дослідження, прогнозування розвитку та проектування технології гуманітаризації природничо-наукової освіти; проблемно-цільовий і порівняльний аналіз науково-методичних джерел і періодичних видань; спостереження, інтерв'ювання та анкетування вчителів природничих дисциплін, теоретичне узагальнення здобутків педагогічного досвіду, впровадження розроблених методичних рекомендацій для формулювання і перевірки висновків, обґрунтування перспектив проектування і творчого використання технології гуманітаризації природничо-наукової освіти.

Джерелознавча база дослідження: філософські, психолого-педагогічні, науково-педагогічні, науково-методичні видання; законодавчі та нормативні документи загальнодержавного значення, інформаційні освітні матеріали; праці вітчизняних і зарубіжних педагогів і психологів; публікації з питань гуманізації і гуманітаризації та реформування освіти в Україні; матеріали картотек передового педагогічного досвіду інститутів післядипломної педагогічної освіти.

Дослідження проводилося у три етапи протягом 1997–2005 років.

На першому етапі (1997–1998 роки) здійснювалося вивчення, теоретичний аналіз і узагальнення положень наукових джерел з проблеми дослідження, сформульована мета і методологія, завдання і гіпотеза дослідження.

На другому етапі (1999–2003 роки) було визначено й теоретично обґрунтовано загальнопедагогічні умови гуманітаризації природничо-наукової освіти у старшій школі, розроблені методичні рекомендації та інтегративний спецкурс для старшої школи “Історія розвитку природознавства і техніки”, проведено його апробацію.

Третій етап (2003–2005 роки) здійснювались обробка й узагальнення отриманих результатів апробації та впровадження, уточнення і формулювання відповідних рекомендацій стосовно гуманітаризації природничих дисциплін у загальноосвітніх навчальних закладах.

Наукова новизна і теоретична значущість одержаних результатів полягає в тому, що *вперше* у вітчизняній педагогіці здійснено науково-теоретичне обґрунтування загальнопедагогічних

умов гуманітаризації природничо-наукової освіти старшокласників у загальноосвітніх навчальних закладах; *теоретично обґрунтовано* принципи проектування технології гуманітаризації природничо-наукової освіти; *виявлено* тенденції реалізації гуманітаризації природничо-наукової освіти старшокласників у практиці загальноосвітніх навчальних закладів України; *уточнені* роль, місце, сутність та співвідношення понять „гуманітаризації” й „гуманізації” природничо-наукової освіти у загальнодидактичній системі; *подальшого розвитку набула* система методів і принципів гуманітаризації природничо-наукової освіти у старшій школі; *простежено* співвідношення та взаємодію природничо-наукового, технічного і гуманітарного знання та відповідні методи оволодіння ними у навчанні природничих дисциплін в загальноосвітніх навчальних закладах.

Практичне значення результатів дослідження полягає у тому, що:

- визначені загальні педагогічні умови та методичні рекомендації щодо їх дотримання стануть запорукою для подальшої ефективної реалізації ідей гуманітаризації природничо-наукової освіти в практиці загальноосвітніх навчальних закладів України;

- у теорії і практиці для технологічного забезпечення гуманітаризації в природничо-науковій освіті;

- при викладанні в курсі педагогіки розділів “Дидактика” та “Педагогічна майстерність”;

- як основа для спецкурсу “Технологія гуманітаризації природничо-наукової освіти в загальноосвітніх навчальних закладах”; інтегрованого спецкурсу “Історія розвитку природознавства і техніки” для учнів старшої школи;

- у розробці методичних рекомендацій для вчителів, матеріалів до уроків з природничо-наукових дисциплін різних типів та позакласної роботи гуманітаризаційного спрямування;

- як основа для розробки системи індивідуальних навчальних завдань для учнів проблемно-творчого характеру і навчальних задач з гуманітаризаційним навантаженням;

Особистий внесок автора полягає в науково-теоретичному обґрунтуванні педагогічних умов гуманітаризації природничо-наукової освіти старшокласників у загальноосвітніх навчальних закладах, принципів проектування педагогічної технології гуманітаризації ПНО, апробації і впровадженні наукових результатів.

Вірогідність і надійність результатів дослідження забезпечується теоретичним обґрунтуванням вихідних позицій і доказовістю висновків, адекватних меті і завданням дослідження, кількісним і якісним аналізом розглянутих емпіричних даних.

Апробація і впровадження результатів дослідження здійснювалася через публікацію статей, підготовку і впровадження методичних рекомендацій. Основні положення і результати дослідження були представлені на Всеукраїнських та Міжнародних науково-практичних конференціях: “Блочно-модульне навчання професії” (Донецьк, 3-4 лютого 1998 р.); “Інновації в

сучасному педагогічному процесі: теорія і практика” (м. Луганськ, 21-22 грудня 1999 р.); “Актуальні проблеми вивчення природничо-математичних дисциплін у загальноосвітніх навчальних закладах України” (Київський університет імені Тараса Шевченка, 12-14 травня 1999 року); “Проблеми методики викладання фізики на сучасному етапі” (31 березня – 1 квітня, Кіровоград, 2000 р.); “Стратегічні проблеми формування змісту курсів фізики та астрономії в системі загальної середньої освіти” (м. Львів, 2002 р.): “Засоби реалізації сучасних технологій навчання” (м. Кіровоград, 28-29 березня 2003 р.); “Теорія і практика особистісно-орієнтованої освіти” (м. Запоріжжя, 8-10 квітня 2003 р.); “Розвиток життєвої компетенції учнів у загальноосвітньому навчальному закладі” (м. Запоріжжя, 2004 р.); засіданнях обласних творчих груп учителів природничих дисциплін Запорізької області при Запорізькому ОІППО (2002 -2005 рр.).

Основні положення і результати дослідження впроваджено у практику роботи таких навчальних закладів: Запорізького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (довідка №87 від 20.04.2005 року); загальноосвітніх навчальних закладів м. Запоріжжя: ліцеїв “Перспектива”, “Логос”, №99, гімназії №28 (довідка №08/004-342 від 11.04.2005) та Запорізької області: Пологівської ЗОШ №1 та Вербівської ЗОШ (довідка №78 від 03.03.2005 року).

Публікації. Результати дослідження опубліковано у 12 наукових працях (3 одноосібно), з них 10 статей у наукових фахових виданнях з педагогічних наук.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (235 найменувань), 3 додатків на 10 сторінках. Повний обсяг дисертації складає 205 сторінок, з них 169 сторінок основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтована актуальність, стан досліджуваної проблеми, визначено об’єкт, предмет, мету і завдання дослідження, розкрито наукову новизну, теоретичне і практичне значення проблеми.

У першому розділі **“Гуманітаризація природничо-наукової освіти як загальнопедагогічна проблема”** розкриваються результати розв’язання перших трьох завдань дослідження, простежується шлях, становлення, сутність та співвідношення понять гуманізації та гуманітаризації освіти, дається доцільне теоретичне обґрунтування принципів та методів гуманітаризації науково-природничої освіти старшокласників у загальноосвітніх навчальних закладах України.

Розвиток сучасного суспільства, його потреб, обумовлені двома об’єктивно взаємопов’язаними у взаємодії з природою фундаментальними напрямками: розвитком техніки (технічної культури, цивілізації) і духовної культури людства. Не зважаючи на спільні вихідні позиції у взаємодії з природою і взаємозв’язки, аналіз історії людства на його різних етапах свідчить, що розвиток темпів технічної цивілізації і духовної культури людства не урівноважені між собою або

часом мають навіть протилежні вектори свого напрямку (В.І.Вернадський, А.Ейнштейн, А.Д.Сахаров, Г.С.Сковорода та ін.).

Розрив між сучасними знаннями про зовнішній світ природи, що розглядається класичною наукою як детермінований, і знаннями про духовний внутрішній світ людини, став причиною освітньої кризи глобального масштабу і потребує нового діалогу у системі “людина – природа”. Сучасна філософія освіти, на основі синергетичного підходу (І.Пригожин) до проблем філософії нестабільності, розробляє нову методологію педагогічної діяльності (В.С.Лутай та ін.), де зменшується через діалогове вирішення суперечностей розрив між знаннями про природу і людину, а методологічні закономірності діалогу “людина – природа” поширюються і на діалог “людина – людина” як основних суб’єктів освіти. За таких сучасних філософських підходів природничо-наукова і гуманітарна освіта стануть органічно пов’язаними між собою, а навчальні природничі і гуманітарні предмети будуть суттєво взаємно проникати один в інший і тим самим дістануть реалізацію завдання гуманітаризації природничо-наукової освіти.

Аналіз джерелознавчої бази дослідження підтверджує правильність висновків академіка С.У.Гончаренка, що на сучасному етапі розвитку школи в Україні визначилися та існують дві основні продуктивні концепції виходу з освітньої кризи на рівні відповідних освітніх парадигм – технократична і гуманітарна. Технократична (сцієнтично-технократична) концепція пропонує змінити смисл і характер освіти, сфокусувати її зміст і методи на формування в молоді раціональних умінь оперувати інформацією, володіти комп’ютерними технологіями, мислити професійно-прагматично. Гуманітарна концепція вбачає витоків й зміст кризи в дегуманізації освіти під тиском індустріального технократизму.

Аналіз філософських, психологічних, науково-педагогічних джерел та нормативних документів про освіту в Україні свідчить, що альтернативою виходу із загальної освітньої кризи в Україні, і зокрема, кризи шкільної природничо-наукової освіти, що мають спільні ознаки із кризою світової освітньої практики, виключна більшість авторів вважають реалізацію ідей гуманізації і гуманітаризації. Перехід від технократичної до гуманістичної педагогічної парадигми обумовлений об’єктивними причинами перебігу сучасних соціальних і екологічних криз і катастроф.

Залишається і нині надзвичайно важливим та актуальним положення В.О.Сухомлинського стосовно чинників розумового виховання, як важливої складової сучасного розуміння гуманізації і гуманітаризації освіти в Україні, за якого здобування освіти спрацьовує лише тоді “...коли знання стануть особистими переконаннями, духовним багатством людини, що позначається на ідейній спрямованості її життя, на її праці, суспільній активності, інтересах”¹.

¹ Сухомлинський В.О. Вибрані твори: в 5т. – Т.4. – К.: Рад. шк.. 1977. -С.93

Серед багатьох розглянутих взаємодоповнюючих дефініцій гуманітаризації різного рівня узагальнення у якості робочого взято уточнене конкретизоване визначення поняття гуманітаризації природничо-наукової освіти як встановлення оптимального балансу між природничо-науковими і гуманітарними знаннями у змісті освіти з метою духовного особистісного розвитку кожного, хто навчається (І.С.Сергєєв).

У дослідженні дістало подальший розвиток визначення поняття гумані-таризації природничо-наукової освіти від традиційного “вузького” й “одномірного”, обмеженого лише міждисциплінарними змістовими науковими зв'язками з гуманітарними дисциплінами (діалог дисциплін), до “полівимірного”, що має також культурний, духовно-моральний, особистісний смисли (діалог культур).

На основі аналізу, конкретизації й розвитку відомих підходів академіка С.У.Гончаренка, вивчення й теоретичного узагальнення положень науково-педагогічних джерел основними тенденціями реалізації ідей гуманітаризації природничо-наукової освіти старшокласників у практиці загальноосвітніх навчальних закладів України визначено: тенденцію перегляду таксономії цілей природничо-наукової освіти в школі згідно ідей гуманізації і гуманітаризації; тенденцію розвитку гуманітаризації природничої освіти як важливої системотвірної складової нової гуманістичної педагогічної парадигми, як структурного елемента і засобу гуманізації освіти; тенденцію диференціації навчання природничо-науковим дисциплінам у поєднанні зі зваженим ставленням до сцієнтистського підходу у їх вивченні; тенденцію встановлення оптимального співвідношення фундаменталізму і антифундаменталізму у вивченні природничих дисциплін; тенденцію нарощування гуманітарних знань у змісті шкільних природничо-наукових дисциплін, що розкривають національний характер освіти; тенденцію розвитку принципу екологічності природничо-наукового знання, планетарного (екологічного) мислення учнів; тенденцію розгляду філософських категорій, елементів історії філософії, методологічного знання стосовно природничих наук як єдиного гуманітарного (загальнолюдського, загальнокультурного) знання; тенденцію відмови від виключної орієнтації на одномірне, конвергентне мислення учнів та розвитку і доповнення його креативним, дивергентним, творчим, критичним мисленням; тенденцію рефлексії наукових методів пізнання учасниками освітнього процесу у вивченні природничих дисциплін.

Дані тенденції співіснують і входять у протиріччя з традиційним одномірним протиставленням природничо-наукових і гуманітарних знань за рахунок скорочення навчального часу на вивчення перших, або лише моновимірним поєднанням гуманітарних знань з природничо-науковими на рівні міжпредметних зв'язків з відповідними дисциплінами.

У розділі розглядається також зв'язок гуманізації та гуманітаризації природничо-наукової освіти з можливими доктринальними, планетарними, цивілізаційними підходами до обговорення проблем освіти, глибинними, парадигмальними змінами у визначенні її смислу і можливостей. В

Україні на основі соціокультурної практики реформування освіти, робіт вітчизняних педагогів – Г.О. Балла, С.У. Гончаренка, І.А.Зязюна, Ю.І.Мальованого, О.Я.Савченко, В.О. Сухомлинського, О.В.Сухомлинської та ін., гуманізація та гуманітаризація природничо-наукової освіти на сучасному етапі мають безпосереднє відношення до філософського осмислення освіти як цінності державної, суспільної і цінності особистісної, як важливого особистісного освітнього результату.

Принципи гуманізації та гуманітаризації є двома важливими положеннями особистісно-орієнтованої парадигми навчання природничим дисциплінам. Якщо гуманізація переважно спрямована на “олюднення” зв’язку у підсистемі “вчитель – учень”, то гуманітаризація відповідно спрямована на олюднення зв’язків у підсистемах “учень – навчальний матеріал”, “вчитель – навчальний матеріал” та загальної педагогічної системи “вчитель-навчальний матеріал (зміст, методи тощо) – учень”. Таким чином, гуманізація процесу навчання, її завдання відповідають на перше головне питання дидактики “Навіщо вчити?”, відноситься до смислу навчання як розвитку учня, його особистісних смислів і ціннісних орієнтацій, що відповідають сучасним умовам, а завдання гуманітаризації – відповісти на питання “Як вчити?” стосовно конкретних форм методів, засобів навчання, освітніх технологій реалізації гуманних ціннісних орієнтацій і цілей. Завдання гуманітаризації навчання пов’язані також з відповіддю на питання “Чому вчити?”, оскільки вони ґрунтуються на розкритті гуманітаризації у змісті природничо-наукового знання, зв’язків з гуманітарними знаннями.

Наукові поняття гуманізації і гуманітаризації природничо-наукової освіти можуть бути віднесені в освітньо-дидактичній системі до її різних елементів. Гуманізація освіти – до цілей навчання, особистісних смислів освіти і ціннісних орієнтацій, результатів навчання. Гуманітаризація освіти – до змісту навчання, навчальних технологій (системного поєднання форм, методів і засобів навчання). Причому, гуманітаризація природничо-наукової освіти є в загальному випадку важливою складовою частиною і засобом реалізації її гуманізації. Місце і взаємні зв’язки наукових понять гуманізації та гуманітаризації освіти стосовно дидактичної системи модельно показано на структурно-логічній схемі (рис. 1).

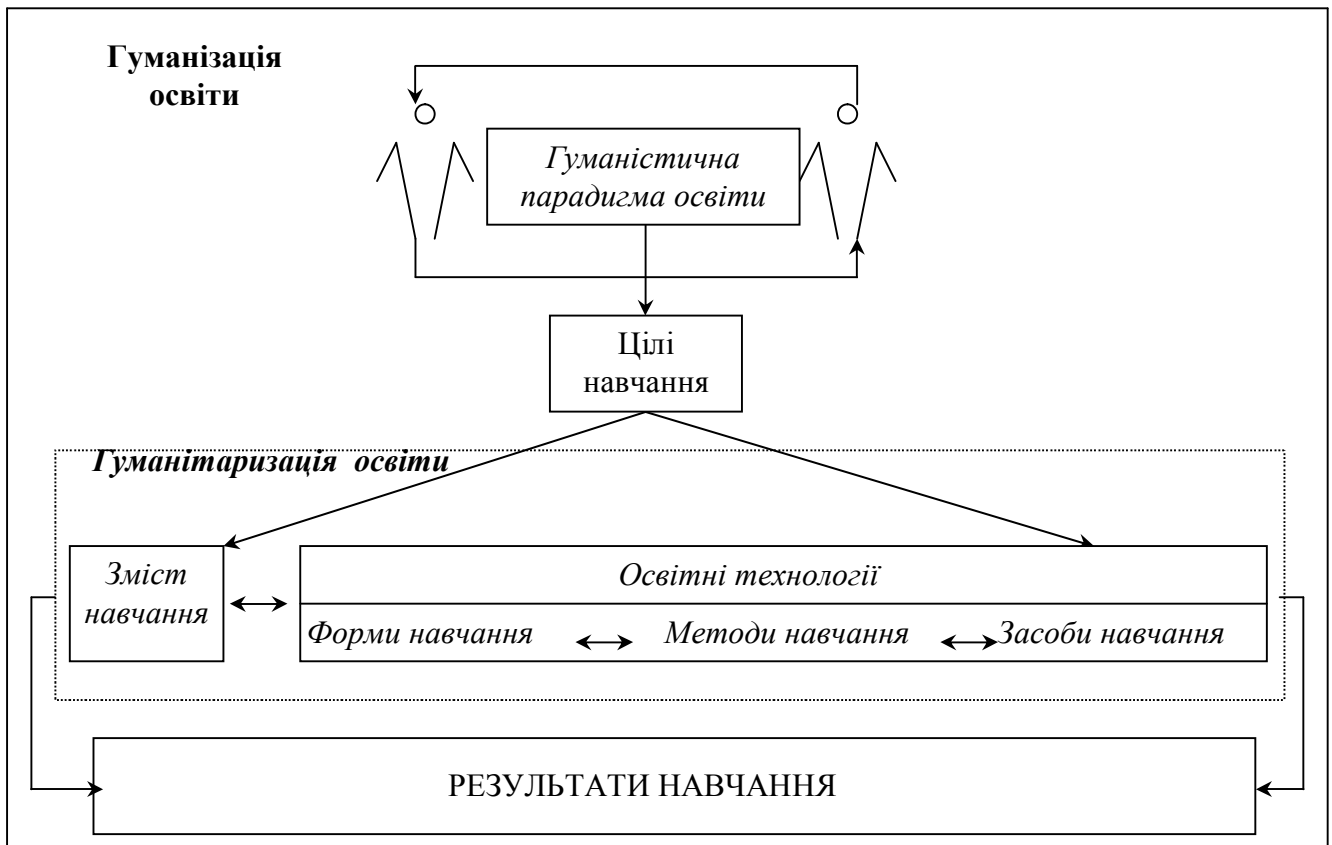

Рис.1. Гуманізація і гуманітаризація освіти в дидактичній системі

Визначення і застосування системи принципів, методів і засобів гуманітаризації ПНО є важливою педагогічною умовою її реалізації. На основі теоретичного аналізу, проведеного в першому розділі, ця система розширена та доповнена: а) принципом діалогізації (гуманітарної і природничо-наукової, технічної культур та ін.); б) методом діалогу, що лежить в основі гуманітарної освіти і мислення: діалогу педагогічної взаємодії вчителя, носія культурної спадщини і учня – носія індивідуальності; діалогу гуманітарних і природничо-наукових шкільних дисциплін (міжпредметні зв'язки); діалогу гуманітарного і природничо-наукового мислення; в) методом історичного аналізу стосовно розгляду розвитку природничо-наукового знання.

У другому розділі – “Загальні принципи проектування технології гуманітаризації природничо-наукової освіти в старшій школі” розкрито результати вирішення четвертого і п'ятого завдань дослідження. Теоретично обґрунтовані і описані загальні принципи проектування та прогнозування педагогічної технології гуманітаризації природничо-наукової освіти (ТГПНО); форми, методи та засоби навчання, застосування яких є важливими умовами створення цілісної ТГПНО і реалізації ідей гуманітаризації ПНО в цілому; вимоги до структури і змісту завдань та задач проблемного характеру з гуманітаризаційним навантаженням, їх приклади; визначені основи проектування програми інтегрованого спецкурсу “Історія розвитку природознавства і техніки” для старшокласників.

Теоретичний аналіз і предметний розгляд освітніх технологій знаходиться останні півтора десятиліття в центрі уваги дослідників розвитку національної загальноосвітньої середньої школи, що викликано зміною освітньої парадигми та входженням України у світовий, зокрема європейський, освітній простір. Характеристика сучасних освітніх технологій навчання (В.І. Бондар, І.М. Дичківська, О.І. Іваницький, Ю.І. Машбиць, А.С. Нісімчук, О.С. Падалка, О.Т. Шпак, О. Пехота, С.І. Подмазін та ін.) виходить з позицій реформування освіти в загальноосвітніх навчальних закладах України на сучасному етапі: зміни підходів до подання реформованого змісту навчання; врахування внутрішніх потреб і інтересів учнів; зміни способів діяльності у процесі навчання тощо. Ці вихідні позиції значною мірою мають спільні ознаки з підходами зарубіжних і, зокрема, російських дослідників (В.П. Беспалько, М.В. Кларін, Г.К. Селевко, Д.В. Чернилевский, О.К. Філатов, А.В. Хуторський, І.С. Якиманська та ін.). Як показує історико-педагогічний і порівняльний аналіз, важливу роль і місце у системі сучасних педагогічних технологій в загальноосвітніх навчальних закладах України посідають гуманістичні освітні технології (О.Ф.Норкіна). Однак принципи-вимоги проектування технології гуманітаризації освіти, зокрема природничо-наукової, не стали предметом розгляду, теоретичного вивчення і узагальнення та не увійшли до системотвірних класифікаційних ознак педагогічних технологій. Технологія гуманітаризації природничо-наукової освіти ще не увійшла до існуючих класифікацій педагогічних технологій.

Як показує теоретичний аналіз науково-педагогічних джерел, на сьогодні ще не існує загальновизнаної дефініції педагогічної технології. За визначенням міжнародної освітньої організації ЮНЕСКО, технологія навчання – це системний метод творення, застосування й визначення всього процесу навчання і засвоєння знань, з урахуванням технічних і людських ресурсів та їх взаємодії, який ставить своїм завданням оптимізацію освіти. Технологію навчання С.У.Гончаренко трактує як галузь застосування системи наукових принципів до програмування процесу навчання й використання їх у навчальній практиці з орієнтацією на детальні цілі навчання, які допускають їх оцінювання. Ця галузь орієнтована в більшій мірі на учня, а не на предмет вивчення, на перевірку виробленої практики (методів і техніки навчання) в ході емпіричного аналізу.

У даному розділі визначено місце і співвідношення технології гуманітаризації ПНО в загальній класифікації педагогічних технологій за існуючими у науково-педагогічних джерелах класифікаційними ознаками і критеріями.

Педагогічна технологія гуманітаризації ПНО є конкретизацією загальної педагогічної технології “діалогу культур”, або як її ще називають “школи діалогу культур”, створеної на основі філософсько-педагогічної, культурологічної концепції В.С.Біблера. В основі характеристики педагогічної технології “діалогу культур” є положення сучасної психології про об’єктивність гетерогенності (різномірності) мислення сучасної дитини, зокрема, стосовно природничо-наукового і

гуманітарного мислення (І.М.Дичківська). Мислення сучасної дитини обумовлюється взаємодією (діалогом) сукупності різнорідних логічних культур. Педагогічна технологія “діалогу культур” вирішує мету переносу наголосу у навчанні з передавання знань, ознайомлення з культурою і картиною світу, на розвиток і збереження індивідуального творчого стилю мислення учня, особистісної логіки.

У процесі дослідження з’ясовано, що принцип діалогізації повинен стати наскрізною характеристикою і вимогою до проектування технології гуманітаризації природничо-наукової освіти старшокласників. Така гуманітарна педагогічна технологія – технологія гуманітаризації природничо-наукової освіти у старшій школі, має бути комплексною (політехнологією) і включати вихідні складові субтехнології. ТГПНО повинна бути конкретизацією загально-педагогічної гуманітарної технології “діалогу культур”, її поширенням та перенесенням на природничо-наукову освіту – через діалог природничо-наукової і технічної культур та гуманітарної культури. Технологія гуманітаризації ПНО повинна стати важливою складовою системи гуманістично-зорієнтованих педагогічних технологій. На методологічному і змістовому рівнях технологія гуманітаризації ПНО з одного боку повинна містити методи, які використовуються у гуманітарному пізнанні, (зокрема метод діалогу), з іншого боку – методи природничо-наукового пізнання (теоретичні, експериментальні). На рівні педагогічної взаємодії і спілкування у педагогічному процесі вона повинна бути гуманістичною особистісно-орієнтованою технологією. ТГПНО також має безпосереднє відношення загальнопедагогічної технології проблемного навчання, технології розвивального навчання.

Особливістю можливостей ТГПНО є її близькість до особистісно-орієнтованих технологій завдяки введення в ситуацію діалогу. У дисертації розглядаються особливості проектування і прогнозування можливостей ТГПНО не лише в рамках окремо взятого уроку, але і в межах навчальної теми (розділу). Технологія може бути застосована для досить значного блочного обсягу навчального матеріалу (розділу чи теми). У цьому випадку технологія особистісно-орієнтованого уроку і уроку – діалогу у своєму “сплаві” ніби проектується на систему всіх уроків у межах навчальної теми, яка вивчається впродовж п’яти етапів: первинне представлення пізнавальної навчальної інформації учням, орієнтація і цілепокладання у навчальній темі; первинний (діагностичний контроль), цілеутворення у проектуванні; виконання плану навчально – пізнавальної діяльності в межах теми, “розучування”, глибоке засвоєння нового матеріалу; рефлексія, заключний тематичний контроль; система повторення та узагальнення навчального матеріалу, захист творчих проектів.

ТГПНО також повинна відображати історичну практику і духовну культуру людства, що знаходиться в нерозривному діалозі з технічною, природничо-науковою культурою людської цивілізації. Таким чином, вивчаючи історію науки і техніки, заново розв’язуючи об’єктивні

протириччя, учень навчається здійснювати рефлексію на розвиток природничо-наукових знань, визначати своє особистісне ставлення до таких знань, власну активну життєву позицію.

Визначено, що проблемний характер співвідношення гуманітарного і технічного знання у змісті природничих дисциплін доцільно актуалізувати не лише в описово-ілюстративній текстовій формі, а й через навчальні задачі комплексного характеру з гуманітаризаційним навантаженням, що актуалізують і міждисциплінарні змістові зв'язки, і культурні, духовно-моральні, особистісні смисли. Пошуково-дослідницькі завдання та задачі з гуманітаризаційним навантаженням можуть мати і певний технічний зміст, що підкреслює гуманітарну спрямованість задачі, або ж попереджує небезпеку негуманного використання техніки (зворотної сторони технізації).

Апробація принципів проектування ТГПНО здійснювалась під час визначення основ інтегрованого спецкурсу “Історія розвитку природничо-наукового знання і техніки” для старшокласників загальноосвітніх навчальних закладів. Метою спецкурсу є гуманітаризація природничо-наукової освіти старшокласників, сприяння соціокультурному становленню особистості школярів у процесі опанування учнями довгого, складного та захоплюючого шляху людської думки до сучасного природознавства та науково-технічного прогресу, формування сучасної наукової картини світу та планетарного світогляду. До змісту спецкурсу включено відомості про історію фундаментальних відкриттів, що є обличчям кожної із природничих наук, відкриттів, які стали початком революційних змін у техніці, світогляді, культурі народів світу.

Результати дослідження підтверджують висунуту гіпотезу і дозволяють сформулювати такі

ВИСНОВКИ:

У дисертації наведене теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової проблеми, що виявляється в обґрунтуванні загальних педагогічних умов реалізації ідей гуманітаризації природничо-наукової освіти старшокласників в загальноосвітніх навчальних закладах України.

1. Аналіз філософського аспекту гуманітаризації природничо-наукової освіти старшокласників у ЗНЗ показує необхідність її орієнтації на синергетичний підхід, що дозволяє через діалогове вирішення суперечностей зменшити розрив між сучасними знаннями про природу і людину.

2. Теоретичний аналіз проблеми у наукових джерелах і узагальнення шкільної освітньої практики дозволили визначити загальні тенденції реалізації ідей гуманітаризації природничо-наукової освіти старшокласників у загальноосвітніх навчальних закладах України.

3. Наукові визначення понять “гуманізація” і “гуманітаризація” багатоаспектні і детерміновані конкретною історичною епохою. У залежності від того, що на історичному етапі розвитку у суспільстві розуміють під свободою, демократією і природою людини, розуміння цих понять буде різне. В освіті ці поняття можуть співвідноситися: гуманізація - як підхід до освіти більш високого узагальнення: парадигмальний, доктринальний, цивілізаційний, планетарний, в той час як гуманітаризація – системний і конкретизований загальноосвітній принцип, віднесений до цілісного освітнього процесу; гуманітаризація

освіти як один із засобів її гуманізації; як явище-феномен і педагогічний процес, детермінований цим явищем-феноменом; як загальна мета освіти і засіб її досягнення.

Поняття гуманізації і гуманітаризації природничо-наукової освіти відносяться в загальнодидактичній системі до її різних елементів. Гуманізація освіти – до загальних освітніх цілей, особистісних смислів освіти і ціннісних орієнтацій, результатів навчання. Гуманітаризація освіти – до змісту навчання, педагогічних технологій.

4. Загальними педагогічними умовами гуманітаризації природничо-наукової освіти старшокласників у загальноосвітніх навчальних закладах є: урахування діалектичного взаємозв'язку і поєднання ідей гуманізації і гуманітаризації у природничо-науковій освіті; інтеграція природничо-наукового знання та історії його розвитку у світі й Україні; встановлення діалогічних зв'язків і взаємодії природничо-наукового і гуманітарного знання та методів їх отримання у педагогічному процесі; дотримання діалогічності, особистісно-орієнтованого підходу, суб'єкт-суб'єктної взаємодії вчителя і учня у педагогічному процесі; розробка і нарощування системного дидактичного наповнення реалізації ідей гуманітаризації природничо-наукової освіти (через зміст, форми, методи, засоби, освітні технології); розвиток смислотворчої діяльності вчителя у процесі навчання природничо-науковим дисциплінам, фасилітація осмисленого учіння; надання вивченню природничо-наукових дисциплін учнями проблемного, діяльнісно-творчого характеру засобами використання пошуково-дослідницьких навчальних завдань і задач з гуманітаризаційним навантаженням.

5. Оновлений зміст навчання природничо-наукових дисциплін, як педагогічна умова гуманітаризації ПНО, повинен відображати загальнокультурний, естетичний, екологічний, історичний компоненти, морально-ціннісне відношення видатних діячів і вчених-природничників до природи і суспільства, їх філософські і етичні погляди, розвиток планетарного мислення.

6. Визначені додаткові елементи системи принципів і методів гуманітаризації природничо-наукової освіти у старшій школі: принцип діалогізації (гуманітарної і природничо-наукової, технічної культур і т.д.); метод діалогу, що лежить в основі гуманітарної освіти і мислення, діалогу педагогічної взаємодії вчителя, носія культурної спадщини і учня – носія індивідуальності, діалогу гуманітарних і природничо-наукових шкільних дисциплін (міжпредметні зв'язки); діалогу гуманітарного і природничо-наукового мислення; метод історичного аналізу стосовно розгляду розвитку природничо-наукового знання.

7. Технологія гуманітаризації навчання природничим дисциплінам повинна бути за своєю сутністю і класифікаційними ознаками гуманістичною, особистісно-орієнтованою, відповідати вимогам загальнопедагогічної технології “діалогу культур”: діалогу природничо-наукового, технічного і гуманітарного знання, методів їх отримання; діалогу світової і національної історії розвитку природничо-наукових знань та знань технічного характеру як соціально-культурного, історичного знання; реалізації навчальної рефлексії як внутрішнього діалогу; цілеутворення, проблемності; розвитку різних видів (зокрема творчого, природничо-наукового і гуманітарного) мислення учнів у діалозі.

8. Діалогізація як наскрізна характеристика і вимога технології гуманітаризації природничо-наукової освіти реалізується через: 1) загальний гуманістичний підхід у педагогічному спілкуванні вчителя і учня (діалог передбачає рівність позицій сторін у спілкуванні, а отже означає визнання основного постулату педагогіки співробітництва – цінності і рівності особистостей вчителя і учня в педагогічному процесі, “суб’єкт – суб’єктності” відношень); 2) морфологічний (структурний) підхід до висвітлення змісту, розвитку і соціальної оцінки природничого знання у взаємодії з технічним і гуманітарним знанням; 3) внутрішній особистісний діалог (протиріччя свідомості і емоцій), що торкається естетичних і моральних норм і духовного, гуманітарного розвитку особистості; 4) діалог культурних смислів, як методологічний підхід до розвитку наукового світогляду, природничо-наукового мислення і гуманітарного мислення, мови учнів; 5) внутрішній діалог попереднього і актуального рівнів науково-природничого і гуманітарного знання у процесі навчальної рефлексії. Принципи проектування технології гуманітаризації природничих дисциплін у загальноосвітніх навчальних закладах можуть бути покладені в основу спецкурсу з історії розвитку природознавства і техніки для учнів старшої школи.

Дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми визначення загальних педагогічних умов гуманітаризації природничо-наукової освіти старшокласників. Предметом подальших досліджень можуть стати психолого-педагогічні, дидактичні, методичні аспекти забезпечення педагогічних умов, а також принципи проектування технології гуманітаризації ПНО у навчанні природничо-наукових дисциплін в загальноосвітніх навчальних закладах, вищій школі та проблеми відповідної підготовки і перепідготовки педагогічних кадрів.

Основні результати дисертаційного дослідження відображено у таких **публікаціях** автора:

1. Апанасенко М.Г., Гашенко І.О. Цілеспрямований розвиток творчо обдарованої особистості в умовах середньої школи // Творчість: ідеал і принцип педагогічної діяльності. Зб. наук. праць. Київ - Запоріжжя. 1998. - Вип.8. - С.44-48. *(Автор розглянув умови розвитку обдарованої особистості на засадах гуманітаризації. Співавтор брав участь у обговоренні та впровадженні результатів).*

2. Апанасенко М.Г., Гашенко І.А. Речевая культура как средство гуманитаризации образования и творчества учителя // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки: Зб. наук. пр. – Київ - Запоріжжя. 1999. - С.86-91 *(Автору належить розробка ідеї формування мовної культури учнів як засобу гуманітаризації природничо-математичної освіти учнів. Співавтору – всі інші матеріали).*

3. Гашенко І.А. Развитие теории и практики гуманитаризации естественных дисциплин как творческий процесс // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки: Зб. наук. пр./ Редкол.: Сущенко Т.І. (відп. ред.) та ін. - Вип.16. - 2000. – С. 154 - 159.

4. Гашенко І.О. Інформаційні технології як засіб реалізації гуманітаризації природничої освіти // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки: Зб. наук, пр. /Редкол.: Сущенко Т.І. (відп. ред.) та ін. - Вип.20. - Київ-Запоріжжя. - 2001. - С.195 - 198.

5. Апанасенко М.Г., Гашенко І.О. Естетичне в дидактиці як компонент гуманітаризації природничих дисциплін і джерело творчості // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки: Зб. наук, пр./ Редкол.: Сущенко Т.І. (відп. ред.) та ін. - Вип.17. - 2000.- С.41-45. *(Автору належить ідея і розробка реалізації гуманітаризації природничих дисциплін через естетичне сприйняття учнями природничих дисциплін. Співавтору – всі інші матеріали).*

6. Апанасенко М.Г., Гашенко І.О. Проектування дидактичних технологій для здійснення гуманітаризації природничих дисциплін як творчість вчителя // Педагогіка і психологія формування творчої особистості - проблеми і пошуки: Зб. наук. пр./ Редкол.: Сущенко Т.І. (відп. ред.) та ін. Вип. 18. - Київ-Запоріжжя, 2001. - С. 113-118. *(Автору належить ідея і розробка проектування вчителем дидактичних технологій для здійснення гуманітаризації природничих дисциплін. Співавтор брав участь у обговоренні та впровадженні результатів).*

7. Апанасенко М.Г., Гашенко І.А. Становление планетарного мышления учащихся в процессе гуманитаризации естественных дисциплин как творческий педагогический процесс // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки. Зб. наук. праць. - Вип.19. - Київ-Запоріжжя, 2001. - С. 25-29. *(Автору належить розробка ідеї статті. Співавтор брав участь у обговоренні та перевірці результатів).*

8. Гашенко І.О., Павленко А.І. Навчальні задачі і лабораторні роботи з гуманітарним навантаженням у шкільних природничих дисциплінах // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету: Серія педагогічна: Дидактика дисциплін фізико-математичної та технологічної освітніх галузей. - Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет, інформаційно-видавничий відділ. 2002. - Вип.8. - С. 239-244. *(Автору належить розробка теорії і змісту навчальних задач з гуманітарним навантаженням, співавтору – всі інші матеріали).*

9. Гашенко І.О., Павленко А.І. Технологія гуманітаризації навчання природничих дисциплін в загальноосвітній середній школі // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки. Зб. наук. праць. - Київ - Запоріжжя. - 2004. - Вип. 31. - С.183-189. *(Автору належить проектування технології гуманітаризації навчання природних дисциплін, співавтору – всі інші матеріали).*

10. Апанасенко М.Г., Гашенко І.О. Роль історії природничих наук в гуманітаризації шкільної освіти // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки: Зб. наук. пр./ Редкол.: Сущенко Т.І. (відп. ред.) та ін. - Вип.23. – Київ - Запоріжжя. 2002. - С.160 - 165. *(Автору належить обґрунтування та розробка результатів. Співавтору належить постановка проблеми статті).*

11. Павленко А.І., Гашенко І. Сучасні тенденції гуманітаризації навчання природничих дисциплін у загальноосвітніх навчальних закладах // Наукові записки. Випуск 51. - Серія: Педагогічні

науки. Кіровоград: РВЦ КДПУ ім. В.Винниченка. - 2003. - Частина I. – С.59-63. (*Автору належить обґрунтування і визначення сучасних тенденцій гуманітаризації навчання природничих дисциплін, співавтору – постановка проблеми статті*).

12. Гашенко І.О. Рівні та способи реалізації гуманітаризації навчання в сучасних дидактичних технологіях // Інновації в сучасному педагогічному процесі: теорія та практика. Збірник статей за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції (Луганськ, 21-22 грудня 1999 р.). (Ред. кол. С.Я.Харченко (гол. редактор) та ін. – Луганськ: ЛДПУ, 2000. – С.45-50.

АНОТАЦІЯ

Гашенко І.О. Педагогічні умови гуманітаризації природничо-наукової освіти старшокласників у загальноосвітніх навчальних закладах України. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01. – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова, Київ, 2006.

У дисертації наведено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової проблеми, що виявляється в обґрунтуванні загальнопедагогічних умов реалізації ідей гуманітаризації природничо-наукової освіти старшокласників в загальноосвітніх навчальних закладах України.

Визначено загальні педагогічні умови гуманітаризації природничо-наукової освіти старшокласників у загальноосвітніх навчальних закладах України: урахування взаємозв'язку і поєднання ідей гуманізації та гуманітаризації в природничо-науковій освіті; інтеграції природничо-наукового знання та історії його розвитку як у світі, так і в Україні; встановлення діалогічних зв'язків взаємодії природничо-наукового і гуманітарного знання та методів їх отримання у педагогічному процесі; дотримання діалогічності, особистісно-орієнтованого підходу, суб'єкт-суб'єктної взаємодії вчителя і учня у педагогічному процесі; розробки і нарощування системного дидактичного наповнення реалізації ідей гуманітаризації природничо-наукової освіти; смислотворчої діяльності вчителя у процесі навчання природничо-науковим дисциплінам, фасилітації осмисленого учіння; надання вивченню природничо-наукових дисциплін старшокласниками проблемного, діяльнісно-творчого характеру засобами використання пошуково-дослідницьких навчальних завдань і задач з гуманітаризаційним навантаженням.

Теоретично обґрунтовано принципи проектування технології гуманітаризації природничо-наукової освіти старшокласників у загальноосвітніх навчальних закладах.

Ключові слова: гуманізація, гуманітаризація, педагогічні умови, природничо-наукова освіта, діалогізація.

АННОТАЦИЯ

Гашенко И.А. Педагогические условия гуманитаризации естественно-научного образования старшеклассников в общеобразовательных учебных заведениях Украины. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01. – общая педагогика и история педагогики. – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова, Киев, 2006.

Диссертация содержит теоретическое обобщение и новое решение научной проблемы, заключающейся в обосновании общепедагогических условий реализации идей гуманитаризации естественно-научного образования старшеклассников в общеобразовательных средних учебных заведениях Украины.

В Украине на основе богатой образовательной практики, работ отечественных педагогов Г.А.Балла, С.У.Гончаренко, В.А.Сухомлинского, О.В.Сухомлинской и других, гуманизация и гуманитаризация естественнонаучного образования на современном этапе имеет непосредственное отношение как к ценности государственной, общественной, как важного личностного образовательного результата.

Выявлены общие тенденции реализации идей гуманитаризации естественно-научного образования старшеклассников в практике общеобразовательных учебных заведений Украины: тенденция пересмотра таксономии целей естественно-научного образования в школе согласно идей гуманитаризации; тенденция развития гуманитаризации естественно-научного образования как важной системообразующей составляющей новой гуманистической педагогической парадигмы, как структурного элемента и средства гуманизации образования; тенденция дифференциации обучения естественно-научным дисциплинам в сочетании со взвешенным отношением к сциентическому подходу в их изучении; тенденция установления оптимального соотношения фундаментализма и антифундаментализма в изучении естественных дисциплин; тенденция определения и наращивания гуманитарных знаний в содержании школьных естественно-научных дисциплин, раскрывающих национальный характер образования; тенденция развития принципа экологичности естественно-научного знания, планетарного (экологического) мышления учащихся; тенденция рассмотрения философских категорий, элементов истории философии, методологического знания относительно естественных наук как единого гуманитарного (общечеловеческого, общекультурного) знания; тенденция отказа от исключительной ориентации на одномерное конвергентное мышление учащихся и развитие и дополнение его креативным, дивергентным, творческим, критическим мышлением; тенденция рефлексии научных методов познания участниками образовательного процесса в изучении естественных дисциплин.

Уточнено и научно обосновано соотношение общеобразовательных принципов гуманизации и гуманитаризации естественно-научного образования. Получило дальнейшее развитие и реализацию понятие гуманитаризации естественно-научного образования от “узкого” и “одномерного”, ограниченного только междисциплинарными содержательными научными связями, к “многомерному”, что также имеет культурный, духовно-моральный и личностный смыслы.

Определены дополнительные элементы системы принципов и методов гуманитаризации естественно-научного образования в старшей школе: *принцип* диалогизации (гуманитарной и

естественно-научной, технической культур); *метод* диалога, лежащий в основе гуманитарного образования и мышления: диалога педагогического взаимодействия учителя, носителя культурного наследия и учащегося – носителя индивидуальности; диалога гуманитарных и естественно-научных дисциплин (межпредметные связи); диалога гуманитарного и естественно-научного мышления; *метод* исторического анализа относительно рассмотрения естественно-научного знания.

Понятия гуманизации и гуманитаризации естественно-научного образования относятся в общедидактической системе к ее разным элементам. Гуманизация образования – к личностным смыслам образования и ценностным ориентациям, целям и результатам обучения. Гуманитаризация образования – к содержанию образования, педагогическим технологиям.

В диссертации определены общие педагогические условия гуманитаризации естественно-научного образования старшеклассников в общеобразовательных учебных заведениях Украины: учета взаимосвязи и объединения идей гуманизации и гуманитаризации в естественно-научном образовании; интеграции естественно-научного знания и истории его развития как в мире, так и в Украине; установление диалогических связей и взаимодействия естественно-научных и гуманитарных знаний и методов их получения в педагогическом процессе; осуществления диалогичности, субъект-субъектного взаимодействия учителя и учащегося в педагогическом процессе; разработки и наращивания системного дидактического наполнения реализации идей гуманитаризации естественно-научного образования (через содержание, формы, методы, средства, образовательные технологии); смыслотворческой деятельности учителя в обучении естественно-научным дисциплинам, фасилитации осмысленного учения; придание изучению естественно-научных дисциплин учащимися проблемного, деятельностно-творческого характера средствами использования поисково-исследовательских заданий и задач с гуманитаризационной нагрузкой.

В исследовании дано теоретическое обоснование принципов проектирования технологии гуманитаризации естественно-научного образования, определено ее место в общей классификации образовательных технологий. Данная технология по своей сути является гуманистической и личностно-ориентированной, диалогизация – сквозная характеристика и требование разработанной технологии.

Ключевые слова: гуманизация, гуманитаризация, педагогические условия, естественно-научное образование, диалогизация.

ANNOTATION

I.O.Gashenko. Pedagogical conditions of humanitization of teaching natural science to high school students of general educational institutions of Ukraine. - Manuscript.

Dissertation for obtaining a scholarly degree of a candidate of pedagogical sciences in the specialty 13.00.01 – general pedagogy and history of pedagogy. – M.P. Dragomanov National Pedagogical University, Kyiv, 2005.

The dissertation includes a theoretical generalization and a new solution of the scientific issue consisting in substantiation of general pedagogical conditions of realization of humanitization ideas in teaching natural science to high school students of general education institutions of Ukraine.

There have been revealed the general pedagogical conditions of the realization of ideas of humanitization of teaching natural science to high school students of general education institutions of Ukraine: taking into account the correlation of combining ideas of humanity and humanitization of teaching natural science to high school students; integration of the knowledge of natural science and history of its development in the world as well as in Ukraine; establishment of dialogue connections of interaction of the knowledge of natural science and humanities as well as methods of obtaining them; observing dialogization, personally oriented approach, subject-to-subject interaction of a teacher and student in the educational process, development and accumulation of the system didactic filling of realization of ideas of humanitization of teaching natural sciences; creative approach of a teacher in teaching natural science, facilitation of intelligent learning; adding to the study of natural sciences by high school students of a problem and active-creative nature by means of utilizing search and research educational tasks as well as tasks with humanitization load.

There have been made a theoretical substantiation of the principles of designing technology of humanitization of teaching natural science to high school students of general education institutions of Ukraine.

Key words: humanization, humanitization, pedagogical conditions, teaching natural science, dialogization.